

Dialektiikan vääristelmä: eristiikka

H. K. Riikonen

Arthur Schopenhauer: *Taito olla ja pysyä oikeassa – eristinen dialektiikka*. Suomennos ja jälkisanat Jarkko S. Tuusvuori. 23°45 - niin & näin -lehden filosofinen julkaisusarja. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura ry, 2005. 181 sivua.

Arthur Schopenhauer oli 1900-luvun alkupuolella Suomessa varsin suosittu filosofi. Häntä luki innokkaasti esimerkiksi V. A. Koskenniemi, jonka mielestä Schopenhauerin ajattelu ”tuntui keräävän ilmiömaailman koko moninaisuuden kuin valtavaan kupooliin, jonka alla sokea elämäntahto toteutti ikuista tragediaansa” [1]. Kaikenlaisista kirjallisuuden ja filosofian alalla yrittellyt K. W. Silfverberg kirjoitti Schopenhauerista yleisesityksen 1911 ja filosofi J. E. Salomaa väitöskirjan

Schopenhauer ja von Hartmann (1918), joka herätti myös polemiikkia [2]. Eino Kaila puolestaan siteerasi tunnetussa *Persoonallisuus*-teoksessaan Schopenhauerin sattuvia lausumia, mutta pohti myös tämän omaa henkilöä [3].

Suomennosten määrässä Schopenhauer on kuitenkin jäänyt jälkeen eräistä muista keskeisistä 1800-luvun filosofiista, kuten Kierkegaardista ja Nietzschestä. Katkelma teoksesta *Die Welt als Wille und Vorstellung* ilmestyi Eino Kailan kääntämänä otsikolla *Kuolema ja kuolematon* 1919 ja eri teoksista koottu valikoima *Pessimistin elämänviisaus* Sirkka Salomaan kääntämänä 1944, samana vuonna kuin J. E. Salomaan yleisesitys filosofista. Jo pelkästään tähän vähäiseen määrään nähden Jarkko S. Tuusvuoren suomennos Schopenhauerin 1830-luvun alussa laatimasta, mutta

postuumisti vasta 1864 julkaistusta tutkielmasta *Eristische Dialektik* (myöhemmin myös nimellä *Die Kunst, recht zu behalten*) on tervetullut.

Schopenhauerin teksti on yhdistelmää filosofisesta tutkielmasta, esseestä, opaskirjasta ja satiirista. Samoin siinä on aforistisia toteamuksia. Kirjoitelman keskeisenä lähtökohtana on Aristoteleen dialektiikka sellaisena kuin se tulee esille *Topiikka*-teoksessa (suom. 2002), jota Schopenhauer arvostaa, päinvastoin kuin Ciceron samannimistä teosta. Eristiikka on kuitenkin pidettävä erillään dialektiikasta, sillä kyseessä on eräänlainen epäasiallinen väittelytaito.

Schopenhauer määrittelee omalta osaltaan eristiikan tai "eristisen dialektiikan" "opiksi ihmiselle luonnollisesta, sinnikkäästä oikeasta olemisesta". Itse asiassa hän hyvin pitkälle johtaa eristiikan juuri ihmisluonnosta, jota hän luonnehtii sängen kyyniseen sävyyn. "Ihminen on luontojaan omahyväisen oikeassaolevainen," toteaa Schopenhauer. Kun kirjoittaja kysyy "Mistä selittyvät totuuden sivuseikkuus ja sitkeä oman näkökannan puolustaminen," hän vastaa: "Ihmissuvun luonnollisesta keltvottomuudesta." Samoin Schopenhauer painottaa ihmisten turhamaisuutta, johon liittyy muitakin huonoja ominaisuuksia: "Myötäsyntyiseen oman erinomaisuuden pönkittämiseen liittyy /.../ viisaimmillakin löyhäisyys ja sisäänrakennettu epärehellisyys."

Eristiikalle on ominaista, että siinä ei "kilpailla totuudesta, vaan voitosta". Näin ollen myös ihmisten keltvottomia ominaisuuksia voidaan käyttää hyväksi. Nimenomaan esimerkki ja yleiset näkemykset ovat niitä, joita ihmiset seuraavat: "Ihmiset ovat lampaista, jotka seuraavat kellokautlaista pässiä, minne se vain keksii puskea. Helppompaa on heille kuolla kuin ajatella." (s. 48) Näiden ihmisluontoa koskevien toteamusten valossa Eino Kailan luonnehdinta Schopenhauerista ja Nietzschestä "säälimättöminä naamioiden riisujina" tuntuu sattavalta [4].

Väittelyn taito-otteet

Johdanto-osuuden jälkeen Schopenhauerin teos koostuu eristisessä väittelyssä käytettävien keinojen, "taito-otteiden", kuten Schopenhauerin käsite *Kunstgriff* on käännetty, esittelystä ja niitä valaisevista esimerkeistä. Taito-otteissa voidaan hyödyntää mitä moninaisimpia keinoja. Vastustajan väittämistä voidaan esimerkiksi tehdä vääriä päätelmiä ja näin kääntää asia absurdiksi, vastustaja, joka on voittamaisillaan, täytyy

keskeyttää ja kammata toisiin väitteisiin, vastustajalle voidaan esittää kysymyksiä jossakin epäloogisessa järjestyksessä, mikä sekoittaa tämän ajattelua; vastustajan kanta voidaan sijoittaa johonkin parjattuun suuntaukseen esimerkiksi väittämällä: "tuo on manikealaisuutta", "tuo on mystiikkaa". Ja aina voidaan tietenkin käyttää hyväksi ihmisluonnon heikkouksia: vastustaja voidaan ärsyttää kiukkuun, niin että tämä menettää malttinsa; jos taas vastustaja osoittaa ärtyneen merkkejä, täytyy ratkaisua kiirehtiä, sillä ärtyisyys on hyvä merkki, koska voidaan olettaa, että vastustajan heikko kohta on paljastunut.

Taito-otteita Schopenhauer esittää kaikkiaan 37, mikä jälkeen seuraa vielä "perimmäinen taito-ote". Kyseessä on hyökkääminen vastustajan henkilöä kohtaan, rupeaminen "ilkeäksi, sättiväksi, tölviväksi, kolhoksi", kuten suomennos asian ilmaisee. Tämä temppu on Schopenhauerin mukaan paljon käytetty ja siihen kykenevät kaikki. Jälleen Schopenhauer palaa ihmisluontoon: "Ihmiselle ylittämätöntä on hänen turhamaisuutensa tyydyttäminen. Mikään vamma ei koske häneen niin kuin turhamaisuutensa kokemus kolaus. Tästä juontuvat sanonnat elämää suuremmasta kunniaista." Vastatoimi mainittua kiistelyssä käytettyä keinoa on olemassa; sen neuvoi jo Aristoteles. Ei nimittäin pidä ryhtyä kiistelemään kenen tahansa vastaantulijan kanssa, sillä "sataan sopii tuskin yhtäkään, joka olisi kiistakumppanuuden väärä."

Schopenhauer ottaa jossain määrin huomioon myös väittelyä seuraavat kuulijat. Nämä on tietysti syytä saada puolelleen, ja siinä tehokas keino on nauru, sillä "ihmiset nauravat mielikseen" Jos vastustajan kanta on saatettu naurettavaan valoon, on vastustaja hankalassa asemassa. Hänen olisi "osoitettava vastaväitteen mitättömyys ja palattava takaisin tieteen periaatteisiin tai sellaisiin." Tällaiseen kuulijan mielenkiinto tuskin enää riittää.

Suomentajan ratkaisuja

Schopenhauerin teksti tarjoaa joukon toimituksellisia ja julkaisuteknisiä ongelmia, ja esimerkiksi Arthur Hübscherin edition (1970) lukeminen on melko hankalaa. Suomentaja on sen sijaan pyrkinyt mahdollisimman suureen luettavuuteen; voisi puhua melko pitkällekin menevästä, nykysuomeen mukauttavasta Schopenhauerin tekstin editoinnista. Niinpä taito-otteissa 36 olevaa viittausta Goldsmithin *Wakefieldin kirkkoheraan* on jatkettu liittämällä ko. romaani-kohta itse

suomennokseen, kun taas alkutekstin julkaisijoista Hübscher on sijoittanut lainauksen viiteisiin [5].

Suomentaja käyttää Schopenhauerin latinaisten tai latinalaisperäisten sanojen rinnalla myös selittäviä suomalaisia sanoja, esimerkiksi ”pujautettu tai subsumoitu” tai ”retorsio, kääntöväitöntö tai päätelmän kierrätys nurinpäin”. Kääntäjä on tässä osoittanut kekseliäisyyttä ja lukijaystävällisyyttä, mutta lukijaa olisi ehkä pitänyt valistaa enemmän näistä ratkaisuista ja niiden periaatteista ”Käännöksestä”-osastossa. Tekstiin on myös lisätty väliotsikot.

Suomennos vaikuttaa kaiken kaikkiaan sujuvalta. Suomentajan tapa käyttää sanoisinko ”rentoja” ja arkipäiväisiäkin ilmaisuja korostaa tekstin satiirisia sävyjä ehkä enemmänkin kuin alkuteksti. ”Vastustaja lyödään niin ällikällä kuin *hänpadillakin* päästämällä valloilleen tolkuton sanatulva,” suomentaa Tuusvuori 36. taito-otteen saksankielisen alun ”Den Gegner durch sinnlosen Wortschwall verduzten, verblüffen” (oik. ällistyyttää, saattaa vastustaja sotkeutumaan konseptistaan mielettömällä sanatulvalla). Eräänlaista rehevyyttä suomennos saa esimerkiksi silloin kun suomentaja kääntää Schopenhauerin yksinkertaisen toteamuksen ”Die Zuhörer lachen” (Kuulijat nauravat) sanoilla ”Yleisö röhöhtää nauruun”.

Perusteelliset jälkisanat

Schopenhauerin vajaan 70 sivun mittaiseen tutkielmaan liittyy suomentajan 100-sivuinen monipuolinen selitysosasto. Se ei ole ainoastaan katsaus Schopenhauerin elämään ja hänen tuotantaonsa vaan myös esitys eristiikan ja eristiikkaa käsittelevän kirjallisuuden historiasta. Eristisestä kirjallisuudesta Tuusvuori siirtyy myös yleensä erilaisten oikeassa olemisen oppaiden lajihistoriaan, viime kädessä jopa erilaisten elämätaidon ja elämänviisauden oppaiden historiaan, olipa niiden nimenä sitten *Oráculo manual* (kuten Baltasar Graciánin teoksella, jonka toisen otsikon *Arte de prudencia* Tuusvuori suomentaa hupaisasti *Tolkun taiteeksi* ja jonka Schopenhauer käänsi saksaksi) tai *How to Think Straight* (kuten Robert H. Thoulessin 1939 julkaisemalla oppaalla). Esityksiä filosofisen ja populaarifilosofisen kirjallisuuden eri lajityyppien historioista soisi laajemmassa muodossa olevan enemmänkin saatavilla.

Erään ilmeisimmistä tähän ryhmään kuuluvista teoksista Tuusvuori on jättänyt mainitse-

matta – ehkä juuri ilmeisyytensä takia, nimittäin Schopenhauerin tekstien suomennosvalikoiman *Pessimistin elämänviisaus*. Suomenkielinen versiohan sekä otsikoltaan että kokoelmana täyttää juuri elämäntaito-oppaan vaatimuksia. Luultavasti se myös vetosi lukijoihin ilmestymisaikanaan, sota-ajan lopulla 1944, mutta myöhemminkin, sillä suomennoksesta on ilmestynyt uusia painoksia. Tuusvuori muistuttaa kuitenkin siitä, että *Pessimistin elämänviisauden* suomentanut Sirkka Salomaa käänsi 1950 Graciánin *Viisauden käsikirjan* Schopenhauerin saksannoksesta.

Tuusvuoren esimerkkeihin voitaisiin liittää Markku Envallin esseekokoelma *Käsioraakkeli* (1996), jonka nimisesessä käsitellään kiinalaista *I chingiiä* ”käytännöllisenä käsioraakkelinä”. Maininnan ansainnee myös se, että lajityypin parodisistakin mahdollisuuksista on kirjallisuudessa mainittu: kun Rabelais’*n Pantagruelissa* luetaan pariisilaisen kirjaston kirjoja, joukossa on (*Hämäräin miesten kirjeistä* tunnetun) maisteri Ortvinuksen nimiin pantu *Ars honeste pettandi in societate*.

Jälkisanoina viitataan myös Schopenhauerin suureen merkitykseen eurooppalaisten kirjailijoiden kannalta. Tuusvuoren esittämä luettelo on vaikuttava, mutta pelkän luettelon asemesta tai sen rinnalla jokin yksityiskohtaisemmin esitelty tapaus olisi paikallaan. Luettelossa mainittujen Turgenevin ja Tolstoin ohella merkille pantavaa on yleensä Schopenhauerin suuri merkitys Venäjällä ennen vallankumousta, joskaan se ei ollut yhtä suuri kuin Nietzschen.

Hieman yllättäen Schopenhauerin vaikutuksesta puhuttaessa ei ole käsitelty Richard Wagneria, vaikka ohimennen (s. 131) viitataan Schopenhauerin musiikinestetiikan merkitykseen. Mainittakoon myös, että Schopenhauer puudeleinen on innoittanut Aale Tynnin kirjoittamaan runon ”Schopenhauer” (kokoelmassa *Vihreys*, 1979).

Suomentaja on täydentänyt myös Schopenhauerin nootteja omilla lisäyksillään. Schopenhauerin todetessa, että Theofrastoksella oli myös (kadonnut) teos eristiikasta, suomentaja kommentoi teoksen nimeä. Marke Ahosen suomentamiin Diogenes Laertioksen kirjoittamiin elämäkertoihin sisältyvässä Theofrastoksen elämäkerrassa teos on saanut otsikon *Opas eristisen argumentaation tutkimiseen*. Tuusvuori ehdottaa otsikkoa *Kamppailukirjanen kiistapuheidin teoriasta*. Nämä kaksi erilaista, sinänsä oikeaa ja perusteltua suomennosta osoittavat, miten hankalaa kreikankielisen filosofisen terminologian kääntäminen on, kun eurooppalainen tra-

ditio on pitkälti rakentunut latinalaisperäisten termien varaan.

Jälkisanojen ja kommenttien kirjoittajan perusteellisuuteen nähden osoittaa vain arvostelijan pedanttisuutta, jos mainitsee, että Oliver Goldsmithin romaanista *Wakefieldin kirkkoherra* on olemassa neljäskin suomennos – G. E. Eurénin käännös otsikolla *Maapapin Wakefeldissa elämä. Luultavasti hänen oma kirjoittamansa*, joka ilmestyi niinkin varhain kuin 1859 – ja että Plutarkhoksen rinnakkaiselämäkertojen suomennos ei ole Edwin Linkomiehen vaan Kalle Suurosen (Linkomies tarkisti Suurosen suomennoksen ja laati siihen hakemiston). Graciánin em. teoksesta on myös Tyyni Tuulion alkukielestä tekemä suomennos *Viisauden käsikirja* (1954). Entisenä latinan alkeis- ja pro exercitio -kurssien pitäjänä jää harmittelemaan ilmauksen *pro ara et focus* viimeisestä sanasta puuttuvaa monikon ablatiivin s-kirjainta.

Schopenhauer-niteeseen liittyy myös monipuolinen kirjallisuusluettelo. Sen ”Schopenhauerista suomeksi” -osastoon voisi liittää Egon

Friedellin kulttuurihistorian III:n osan, jossa Schopenhaueria käsitellään innoittuneesti sekä luonteena että filosofina ja viitataan vielä erikseen hänen merkitykseensä Wagnerille.

VIITTEET

- [1] V. A. Koskenniemi, *Vuosisadan alun ylioppilas*. Porvoo-Helsinki: WSOY, 1947, 128.
- [2] Salomaan Schopenhauer/Hartmann-väitöskirjasta ja sen herättämästä keskustelusta ks. Mikko Salmela, *Suomalaisen kulttuurifilosofian vuosisata*. Helsinki: Otava, 1998, 206-208 ja 255-256.
- [3] Eino Kaila, *Persoonallisuus*. Toinen painos. Helsinki: Otava, 1938, 327 ja passim.
- [4] Kaila, mts. 25.
- [5] Arthur Schopenhauer, *Der handschriftliche Nachlass*. Dritter Band. Berliner Manuskripte (1818-1830). Herausgegeben von Arthur Hübscher. Frankfurt am Main: Verlag von Waldemar Kramer, 1970, 741-742.

Kirjoittaja on yleisen kirjallisuustieteen professori Helsingin yliopistossa.